

В статье описываются некоторые педагогические условия формирования информационной культуры студентов-филологов как средства расширения их информационного поля и развития информационной культуры.

In the article some pedagogical conditions of forming information culture in the students of philology as a means of the development in their information field and information culture are given.

УДК 81'322.6:17.023,36]:808.5
ББК 81.411.4-7+87.3

О. Кирильчук
м. Полтава, Україна

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМУ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ РИТОРИКИ

З другої половини XX століття в науковому світі відбувається справжній риторичний ренесанс. Інтерес до риторики не просто відроджується вченими різних країн, а й піднімається до висоти, яку вона історично гідна займати. Ю. Рождественський у своїй роботі «Теорія риторики» (1997) зазначає: «Інформаційне суспільство несе новий стиль життя і вимагає нової риторики» [4, с. 10].

Це ставить особливі вимоги до проблеми формування та виховання культури мовлення як одного із основних компонентів виховання риторичної культури. Ще в Давньому Римі було вказано на головний об'єкт риторики: *Nomo verbo agens* – **людина, яка діє словом**.

Про людину судять за її мовленням, її культурою. Ще Сократ казав своєму учневі: «Заговори, щоб я тебе побачив». Це підтверджує важливість високого рівня мовленнєвої культури людини. Якщо суб'єкт сформував у собі такі особисті якості, як активність, комунікабельність, уміння не розгубитися у складних ситуаціях спілкування, виявляє відмінне володіння мовними засобами, – він досягне успіху, поваги, а можливо, і слави.

Проблема формування та виховання культури мовлення ускладнюється й тим, що риторика має такі форми практичного та теоретичного існування, як вербальна технологія та мистецтво красномовства, автоматичний процес мовлення. Варто зазначити, що засоби впливу на слухачів раціонально пов'язані з технологією культури мовлення. Отже, риторичний аспект культури мовлення розгортається не тільки як практика, а і як теорія, тобто мовленнєва технологія, мистецтво слова, загальний процес мислемовлення.

В умовах сьогодення риторика як наука і мистецтво красномовства розширила сферу свого впливу, охопила різноманітні галузі спілкування – від публічного, офіційного, наукового й ділового до розмовно-побутового, як усного, так і письмового.

Отже, слід зазначити, що риторика шукає шляхи вирішення наступних проблем і задач:

- пошук оптимальних алгоритмів спілкування, взаєморозуміння в умовах сучасного суспільства;
- дослідження форм, механізмів мовлення: говоріння, аудіювання, читання, письма, а також різних кодових систем в житті людей;
- формування мовної особистості – комунікабельної, яка володіє не тільки уміннями, а й потребами спілкування;
- подальше удосконалення норм і правил культури мови та мовлення, її логіки, організації матеріалу, адекватне його мовне оформлення;
- дослідження феноменів інтуїції, мовного чуття, механізмів імпровізації внутрішнього мовлення, потоку мислення в мовному самовираженні;
- моделювання процесів мовлення й спілкування, ораторської майстерності.

Станом та розвитком норм культури мовлення займалися такі науковці та дослідники: А. Востоков, Ф. Буслаєв, В. Виноградов. У ХХ ст. важливу роль у дослідженні норм мови та культури мовлення відіграли Г. Винокур, Л. Щерба, В. Костомаров, Г. Степанов, Г. Сагач, П. Сопер, Л. Мацько.

Аналіз наукових досліджень дозволив з'ясувати, що термін «культура мовлення» розглядається в декількох значеннях: мовлення – як діяльність, процес; мовлення – як продукт або текст; мовлення – як ораторський жанр [3, с. 72]. У першому значенні під культурою мовлення розуміється вільне й безпомилкове володіння вимовними механізмами, готовністю пам'яті, яка забезпечує швидкий і правильний вибір потрібного слова, розвиток мовного дихання й голосу, багата мисленнєва основа мовлення, яка відповідає логічним законам. У другому випадку значення терміну «культура мовлення» звернено до вибору використання засобів мови: фонетичних, лексичних, граматичних зв'язків у реченні і в компоненті тексту. У третьому випадку культуру ораторського мовлення можна розглядати й розуміти як дотримання законів жанру, вирішення поставлених у мовленні проблем (включаючи навіть уміння оратора триматися перед публікою).

У ХХ столітті в теорії та практиці мовлення посилилась тенденція культури мовлення, стилістична диференціація, вимоги мовних норм, що привело до виникнення та інтенсивного розвитку наукових напрямків: теорії мовлення, спілкування, масової комунікації, соціолінгвістики та інших.

У процесі дослідження літературних джерел встановлено, що термін «красномовство» розуміють неоднозначно: це і дар слова – мовлення актуального, емоційного, логічного, ясного, зрозумілого, вільного, безперечно правильного, у якому використовується все багатство й тонкощі мови та досвід, який назбирався віками в поезиці, стилістиці, ораторстві і, звичайно, «мовний смак епохи» (за В. Костомаровим).

Будь-яке висловлювання визначається ситуацією, потребами життя. Воно породжує мотиви і мету, потім виступаючий формує зміст мовлення, вибирає форму: монолог чи діалог, граматичну структуру, лексику, інтонацію, прогнозує розуміння слухачів і їхню реакцію.

Доведено, що мовний матеріал завжди займав домінуюче місце в риторичі. Правильний вибір слова, структура фрази, логіка та чіткість побудови тексту важливі для красномовства. Але риторика не обмежувалася тільки формою мовного вираження змісту – вона завжди була зорієнтована на **очікування адресата**. Адже не випадково ораторське мистецтво завжди ставить на перше місце зміст мови, бореться за істину, чекає фактів та аргументів, логічних доказів.

І якщо виходити із бажань адресата, його задовольнить те мовлення, яке виправдає його очікування. Чи можна говорити про культуру мовлення, якщо воно не актуальне, не потрібне слухачу, не інформативне, не несе в собі ніякої думки й нічого нового.

Достоїнством будь-якого мовлення, будь-якого тексту, відповідно до риторичних традицій, слугує в першу чергу **зміст**, і лише потім – форма, точніше, – гармонія форми і змісту.

На жаль, у наш прагматичний час більшість слухачів-адресатів більше стурбовані змістом.

Невідомо, чи будуть вони задоволені беззмістовним, хоч і красивим мовленням, чи не скажуть про нього: «пустослів'я», «самі риторичні фрази». Однак слід нагадати, що саме формалізм призвів до кризи риторики.

Тепер перейдемо до форми: до композиції мовного твору (тобто до розміщення матеріалу), дотримання законів жанру, типів мовлення – опису, розповіді, роздуму або контамінованого тексту. Звернемося до вибору засобів мови, її виразності, побудови тексту, використання невербальних, паралінгвістичних засобів, утворення цілісного тексту або дискурсу. На все сказане накладається поняття «виконання» в усному чи письмовому

варіанті. Відомо, якого великого значення надає риторика переліченим компонентам форм мовного висловлювання.

Встановлено, що риторика не може визнати мовлення досконалим, якщо воно погано організоване, засоби мови композиційно неточно підібрані композиційно неточно, якщо автор не може триматися перед публікою, має вади мовлення, почавши фразу, не може її закінчити, використовує недоречні жести, не володіє дикцією, інтонаціями, голосом і диханням, під час мовлення не відчуває реакції залу. І чи визнають мовлення гарним, культурним, якщо автор не дотримується вимог етики мовного контакту, не поважає свого співрозмовника? [2, с. 32].

Доречно згадати і ті сім символів, які утворюють **риторичну модель мовленнєвого акту**:

- **ХТО ГОВОРИТЬ?** – знання особистості промовця допоможуть зрозуміти та оцінити його можливості, спрогнозувати характер його дій;
- **КОМУ ГОВОРИТЬ?** – ідеться про те, як адресат сприйме висловлювання, як оцінить його; можливо, що воно його скривдить, можливо, викличе повагу до промовця.
- **ЗА ЯКИХ ОБСТАВИН?** – оцінка обставин допоможе оцінити і мовлення.
- **ЩО ГОВОРИТЬ?** – оцінка змісту, його організації, структури, позиції мовця на письмі чи в усному мовленні.
- **НАВІЩО?** – яка мета мовлення: відкрита чи прихована, особиста чи загальна.
- **ЯК ВИРАЖАЄ ДУМКУ?** – оцінка мовних умінь, володіння мовою, невербальними засобами, стилями, нормами.
- **ЯКИЙ РЕЗУЛЬТАТ МОВЛЕННЯ?** – якщо результат (зворотний зв'язок) має форму відповіді, репліки в діалозі, то вся зв'язка оцінок повторюється [1, с. 59].
- Це один із тих алгоритмів спілкування, який згадується у визначенні мети риторики.
- Аналіз літературних джерел дав можливість виділити основні рівні оволодіння культурою мовлення:
 - рівень оволодіння нормами літературної мови;
 - рівень оволодіння культурою мовлення в об'ємі риторики (зміст, логіка, композиція, жанри, механізми мовлення);
 - рівень оволодіння формами виразності мовлення, справжньою майстерністю слова.

Вважаємо, що результат досліджених теоретичних аспектів може бути реалізованим у наступних практичних рекомендаціях: «Як заволодіти увагою слухачів? Поради виступаючому». Ораторські виступи й навіть повсякденні висловлювання часто відбуваються в далеко не ідеальних умовах. Оратору доводиться боротися не тільки за підтримку, але навіть за елементарну увагу до свого мовлення, він завойовує слухачів і своєю харизмою, і майстерністю вибору слова, і актуальністю виступу, і артистичними прийомами. Виступаючий повинен заздалегідь вивчати свою аудиторію: рівень освіченості, віковий склад, минулий досвід, переконання, психологічний стан у момент спілкування, привертати увагу заголовком, жартом, висвітленням основного питання [2, с. 34]. Інтерес до промовця повинен зростати поступово. Слухачі цінують уміння вкластися в певні часові рамки та силу слова, але якщо виступ не може бути коротким (наприклад, лекція), слід передбачати паузи через кожні п'ятнадцять – двадцять хвилин: цікаві приклади, показ картин, жарти, короткі діалоги. Промовець повинен навчитися відчувати час, у разі необхідності скорочувати об'єм виступу. Небажано, щоб заключна частина доповіді була обірвана, незавершена, але ще гірше, якщо виступ потребуватиме додаткового часу. Завжди слід враховувати мотивацію слухачів, яка має свою шкалу, що відображає інтереси реципієнтів. Слухачі могли прийти на виступ:

- вимушено;
- за службовим обов'язком;

– за власним вольовим поривом;
– зі щирою цікавістю, за інтересом, який породжується навіть без власного вольового примусу, за захопленням, з радістю.

Не слід перевантажувати зайвою інформацією, непотрібними подробицями тих, чий інтереси знаходяться на початку нашої шкали.

Отже, проведене дослідження дало можливість зробити такий висновок: людина будь-якої професії, а особливо вчений, педагог, політик, яким часто доводиться промовляти до широких аудиторій, повинні постійно працювати над удосконаленням власної культури мовлення. Риторика ж як наука про красномовство, ораторське мистецтво дає широке поле не лише для теоретичних узагальнень, але й для практичних комунікативних дискурсів людського буття.

Література:

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М. Ю. Риторика. – Львів, 2001.
2. Гольдин В.Е. Речь и этикет. – М., 1983.
3. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: Навчальний посібник. – К., 2006.
4. Рождественский Ю. В. Теория риторики. – М., 1997.
5. Сагач Г. Риторика. – К.: Ін Юре, 2001.
6. Сопер П. Основы искусства речи. – Яхтсмен, 1995.

Ключові слова: культура мовлення, красномовство, промовець, реципієнт, види мовленнєвої діяльності, комунікативний дискурс.

This article considers the analyses of theoretical approaches on the problem of language culture acquisition from the point of view rhetoric and their practical implementation in discourse of communication.

Key words: culture of communication, eloquent speech, speaker, recipient, communicating activities, discourse of communication.

УДК 371.4:39(477)
ББК 74.200+63.5

Г.Г. Кіт
м. Вінниця, Україна

ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Розбудова самостійної Української держави вимагає відновлення і розвитку національної виховної системи. Нова парадигма виховання, яка визначає спрямованість цієї виховної системи, у нинішніх умовах трансформації суспільства ґрунтується на національних і загальнолюдських вартостях, націлена на утвердження у свідомості, душах і поведінці молодих людей культурно-духовних традицій, цінностей рідного народу, вищих здобутків світової цивілізації. Адже виховання – це передусім засвоєння кожною людиною духовності, культури, традиційного укладу життя рідного народу. Кожна нація (етнос), прагнучи відтворити себе з покоління в покоління (і фізично, і духовно), піклується про виховання дітей, робить все можливе, щоб вони продовжили історично-культурну спадщину батьків, дідів, прадідів.

Метою даної статті є показати орієнтацію сучасної виховної системи в Україні на національні культурно-історичні цінності, виявити її народно-педагогічні корені, розкрити вклад видатних діячів минулого в обґрунтування концепції виховання особистості на основі традицій рідного народу.